

К. В. Стецюк, Луганський національний аграрний університет

ПОНЯТТЯ «СТАЛИЙ / ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК» В СУЧАСНОМУ ЕКОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стецюк К. В.

Поняття «сталий / збалансований розвиток» в сучасному еколого-педагогічному дискурсі

Автор статті розглядає становлення англійських термінів «sustainable development» та «sustainability» в сучасній педагогіці та варіанти їх адекватного перекладу на російську та українську мови. В статті простежується історичний розвиток поняття «sustainable development» в слов'янськомовних країнах. Виходячи з проведеного дослідження, зазначений термін розкривається автором як «збалансований розвиток», який орієнтується на усунення кризових явищ, перехід до економічного зростання і екологічної безпеки країни. Підхід передбачає розроблення і здійснення адекватної національної екологічної політики на основі ко-еволюції. Основний акцент ставиться на зміну освітньої орієнтації суспільства.

Ключові слова: sustainable development, сталий, збалансований, екологічно зорієнтований економічний, розвиток.

Стецюк К. В.

Понятие «устойчивое / сбалансированное развитие» в современном эколого-педагогическом дискурсе

В статье рассматривается историческое становление и развитие англоязычных терминов «sustainable development» и «sustainability» в современной педагогической науке. Автор рассматривает различные варианты перевода данных терминов и раскрывает их сущность в соответствии с требованиями современного общества. Исходя из проведенного исследования, данные понятия раскрываются автором как «сбалансированное развитие», которое ориентируется на устранение кризисных явлений, переход к экономическому росту и экологической безопасности страны. Подход предусматривает разработку и осуществление адекватной национальной экологической политики на основе ко-эволюции. Основной акцент ставится на смену образовательной ориентации общества.

Ключевые слова: sustainable development, устойчивое, сбалансированное, экологически-ориентированное, экономическое развитие.

Знаходьте значення слів. Цим ви врятуєте людство від половини його хибних поглядів і непорозумінь.

Р. Декарт

Будь-який термін не буде повною мірою зрозумілим, якщо не проаналізувати його тлумачення. Встановлення відповідного перекладу англомовних термінів «sustainable development» та «sustainability» є водночас і прямим наслідком накопичення наукових знань, і засобом поглибленого розуміння цього процесу.

У процесі формування термінології слід враховувати, щонайменше такі основні чинники: адекватність, або понятійна точність і відповідний переклад; економічність, тобто стислість написання та легкість звучання; евфонічність, або милозвучність [10], спробуємо проаналізувати відповідність перекладу англомовного терміну «сталий розвиток».

Споріднені англомовні терміни «sustainable development» та «sustainability» зародилися в американських академічних колах у 70-х роках ХХ ст. Словосполучення «sustainable development» містить концепцію щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб і захистом майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Російський переклад англійського словосполучення «sustainable development» відтворений терміном «устойчивое развитие». Він отримав широке розповсюдження після публікації доповіді, підготовленої для ООН у 1987 р. спеціально створеною у 1983 році Міжнародною комісією по навколишньому середовищу і розвитку («Наше спільне майбутнє»). У російських виданнях цієї доповіді англійський термін «sustainable development» перекладений як «устойчивое развитие», хоч слово «sustainable» має й інші значення «поддерживаемое, самоподдерживаемое», «длительное, непрерывное», «пордкрепляемое», «защищаемое» [14, с. 2]. З огляду на це, його поява викликає безліч заперечень не лише з боку нелогічності словосполучення, але й правильного перекладу. Так, на те, що він недостатньо точно перекладений, указують В. І. Данилов-Данильян, С. І. Валянський і

Д. В. Калюжний, пропонуючи формулювання «непрерывно поддерживаемое развитие» або «устойчивое поддерживаемое развитие» [1; 2].

Для тлумачення словосполучення «устойчивое развитие» важливим є погляд педагогів на поняття «развитие» педагогами. Для них аналізований термін це не лише процес, але й результат кількісних і якісних змін особистості [5].

У той же час, у словосполученні використовується означення «устойчивое», яке є похідним від іменника «устойчивость». У словниках російської мови воно трактується як «способность не меняться, оставаться одним и тем же в течение более или менее длительного времени. Устойчивость – это синоним постоянства, стабильности» [8].

У філософії при визначенні даної категорії робиться наголос на тому, що зовнішні прояви та властивості об'єкта здатні зберігатися в умовах, які змінюються. Перевірити сталість можна змінюючи умови чи впливаючи на об'єкт [3]. Так, у механіці під сталістю розуміється стан відносною спокою. Наприклад, стійкість мосту чи стійкість періодичного коливання маятника навколо точки рівноваги.

Поняття «устойчивость» досить важливе для розуміння його екологами. Воно використовується для позначення здатності екологічних систем зберігати свою структуру і функціональні властивості при взаємодії із зовнішніми факторами [11].

У 1980 р. виникає цілісне розуміння необхідності поєднання екологічної, природоохоронної, економічної і соціальної позиції у трактовці сталого розвитку, на відміну від існуючого раніше розуміння специфічних рис і спрямування сталого розвитку, які розглядалися окремими галузями наук. Екологи поняття «устойчивое развитие» стали використовувати у зв'язку із зростаючими масштабами екологічної кризи і необхідністю збереження навколишнього середовища.

Найбільш правильним, на думку В. І. Данилова-Данільяна, є трактування визначення «устойчивое развития» з перенесенням акценту з потреб людини на

необхідність збереження природного потенціалу біосфери: «Устойчивое развитие – это такое развитие, при котором воздействие на окружающую среду остается в пределах хозяйственной емкости биосферы, так что не разрушается природная основа для воспроизводства жизни человека» [2].

Український варіант перекладу англомовного терміну «sustainable development» відтворений за російським «устойчивый» як «сталий розвиток». В. П. Непийвода [6] проводить цікаве дослідження щодо відтворення англомовних термінів «sustainable development» та «sustainability» в українській мові. На жаль, зазначає він, основні англо-українські словники не містять термінів «sustainable development» чи «sustainability», проте вони одноставно наводять такі українські відповідники до дієслова «to sustain»: 1) підтримувати, жити; підкріплювати сили; підпирати; 2) підтверджувати, визнавати (теорію, слушність, правильність); 3) зносити, витримувати, зазнавати (поразки, втрати). Цілком очевидно, що в даному контексті можна вживати тільки перше значення.

Слід зазначити, що пошук точних відповідників до цих англомовних термінів – проблема, яка стоїть не лише перед українською, а й іншими мовами, в тому числі слов'янськими. У документації ООН (тобто переклад можна вважати автентичним, оскільки ґрунтується на першоджерелах) ужито щонайменше 8 (!) різнокореневих відповідників до однокореневих англійських слів «sustainable» та «sustainability» («устойчивость», «долговечность», «жизнеспособность», «осуществимость», «оптимальный», «рациональный», «обеспечивающий учет будущих потребностей», «экологически обусловленный» [16].

Окремі публікації стверджують, що український вислів «сталий розвиток» є офіційно прийнятим відповідником англійського терміна «sustainable development» та російського – «устойчивое развитие». Однак, зазначає В. П. Непийвода, з цим важко погодитися. Значно ближчою до істини є думка про те, що вживання певних термінів на означення цього поняття поки що залишається дискусійним [8]. До того ж навіть у роботах одних і тих самих

авторів згаданий термін іноді визначено по-різному. Так, наприклад, термін «sustainable development» «сталим розвитком» вважають Н. Авраменко, О. Вишенська, С. Дорогунцов, Є. Желібо, В. Підліснюк, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, О. Ральчук, І. Рудик, Г. Рябікова, В. Трегубчук, «збалансованим» Г. Білявський, Т. Дементьєва, В. Ісаєнко, Р. Карпюк, О. Личак, І. Селютіна, О. Тараріко, О. Тимченко; Українські екологічні конгреси: «Збалансований розвиток України – шлях здоров'я і добробуту нації» (2007 р.), «Структурна перебудова та екологізація економіки в контексті переходу України до збалансованого розвитку» (2009 р.).

Деякі автори (О. Пащенко, Г. Марушевський) використовують терміни «сталий» і «збалансований» як синонімічні слова. Загалом же як відповідник «sustainable development» у науковій, діловій і публіцистичній галузях уживають понад десяток українських слів і сполук [6, с. 24].

Відмінність полягає у перекладі саме прикметника «sustainable». Інший складник цього вислову – «development» – в усіх відомих випадках перекладають як «розвиток». Прикметник «sustainable» відтворюють (у послідовності за зменшенням частоти вживання) як «сталий», «стійкий», «збалансований», «стабільний», «гармонійний», «зрівноважений», «тривалий», «усталений», «тяглий», «сталий», «збалансований», «екологічний сталий», «сталий, збалансований, довготривалий», «сталий еколого-техногенний безпечний», «екологічно зорієнтований економічний» тощо. Але жоден із наведених варіантів не є адекватним англійському «sustainable development». Інша істотна вада – існуючий брак хоч якогось українського відповідника термінові «sustainability».

На основі філологічного тлумачення можна стверджувати, що більшість зі згаданих слів вписується у два синонімічні ряди. Головною ознакою першого ряду (сталий – стійкий – стабільний) є *незмінність*. Так, Новий тлумачний словник української мови подає тлумачення слова *сталий* так: 1) який зберігає той самий склад, розмір, форму, величину тощо; 2) який не припиняється, не переривається, триває весь час; 3) який протягом тривалого часу не змінюється

[7]. З іншого боку, *розвиток* означено як процес переходу чогось з одного стану в інший, досконаліший: сприяти виникненню або підсиленню чого-небудь; давати можливість чому-небудь зростати, міцніти; надавати великого розмаху чому-небудь, сприяти збільшенню, розширенню чогось, удосконалювати. Тобто головною характерною рисою є зникнення старого і поява нового; «процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового, більш високого, від простого до складного, від нижчого до вищого [12, с. 190]. Отже, розвиток є послідовна зміна станів або явищ. Таким чином, словосполучення «*сталий (стійкий, стабільний) розвиток*» є оксимороном. Оксиморон (оксюморон) – поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, що зумовлює виникнення нового уявлення, викликає експресивний ефект (*лунка тиша, гарячий сніг* тощо) [4, с. 114]. Вони виступають цікавим художнім засобом у красному письменстві. Однак для наукової та правничої термінології вони є неприйнятні з погляду формальної логіки: *незмінна... зміна*, в результаті якої відбувається *зміна* [6, с. 25].

Також зазначені терміни незадовільні з погляду відповідності лексичного значення терміна означеному ним поняттю. Скажімо, мовне тлумачення терміна «стале» (стабільне, стійке) використання (вжиток) природних ресурсів («sustainable use») передбачає *незмінність* обсягів добування цих ресурсів. Однак це спотворює справжній зміст концепції, яка допускає у конкретних випадках як незмінність, так і скорочення обсягів добування (невідновні ресурси) чи їх збільшення (відновні ресурси).

Інший ряд близьких за значенням слів (гармонійний – збалансований – зрівноважений) вичерпно характеризує одну зі сторін цього процесу – узгодженість, пропорційність, правильність співвідношення всіх елементів, однак жодним чином не вказує на здатність необмежено в часі зберігання своєї якості. Спираючись на українські відповідники, В. П. Непийвода доводить правомірність терміна «підтриманий розвиток». На його думку, українські відповідники «sustainable» та «sustainability» мають бути похідними від

дієслова «підтримувати (підтримати)», яке тлумачать так: 1) продовжувати щонебудь, не давати припинитися, порушуватися, зникати; 2) підкріплювати щонебудь, зберігати, тримати в певному стані, не давати загинути; 3) зберігати, тримати в певному стані, в потрібному вигляді. Кожне з цих значень відповідає суті концепції. Але з терміна «підтримуваний розвиток» неминуче випливає потреба в існуванні якогось суб'єкта, який, власне, й підтримує цей процес.

Отже, з огляду на наведені вище критерії та міркування, саме новотворення «підтриманий розвиток» та «підтримність», на думку В. П. Непийводи, є найвдалішими українськими відповідниками до англomовних термінів «sustainable development» та «sustainability» тому, що вони найкраще інтегрують поняття, кожне з яких досить точно описує окремі риси цього процесу, як-от: неперервність, невиснажливість, збалансованість, гармонійність, необмежена тривалість, здатність до самовідновлення тощо.

Не заперечуючи слушності міркувань Н. П. Непийводи щодо термінів «підтриманий розвиток» та «підтримність», які є найвдалішими українськими відповідниками до термінів «sustainable development» та «sustainability» в українській мові, все ж хочеться стати на захист терміна «збалансований розвиток». Справа в тому, що хоч цей термін «не вказує на здатність необмежено в часі зберігати свої якості» (В. Непийвода), але, на наш погляд, саме збалансований (гармонійний, зрівноважений) розвиток відповідає завданням життєзабезпечення людини та збереження навколишнього середовища і сьогодні, і для наших нащадків. Слово «збалансований» походить від слова «баланс» (франц. *balance*, буквально – терези, від лат. *bilanx* – той, що має дві вагові чаші) – 1) Рівновага, урівноваження. 2) Система показників, що характеризують співвідношення елементів у будь-якому явищі, що постійно змінюється [13, с. 84]. Правомірність нашого судження переконує і підхід до визначення «sustainable development» А. Д. Урсула [15], який спирається на антропоцентристську та біосфероцентристську характеристики (щоправда, нам більше імponує антропо-екоцентристський підхід). На думку А. Усула, антропоцентристська характеристика означає виживання людства і здатність

його подальшого безперервного розвитку з умовою того, «щоб нащадки мали не менше можливостей у порівнянні із сучасним поколінням у задоволенні своїх потреб у природних ресурсах та екологічних умовах Землі». Біосфероцентристська концепція пов'язана зі збереженням біосфери як природної основи всього життя на планеті, її сталості і натуральної еволюції, з тим, щоб людство у майбутньому розвивалось. Об'єднання цих двох характеристик дозволяє визначити «sustainable development» як «стратегію виживання і безперервного розвитку цивілізації в умовах збереження навколишнього середовища».

Отже, аналіз підходів до розуміння феномена «sustainable development» та «sustainability» дає нам можливість сформулювати думку про те, що збалансований розвиток виникає там і тоді, де і коли мають місце рівноваги двох чинників: створення і руйнування. Якщо дії руйнівних факторів урівноважуються діями утворювальних, то система упродовж довготривалого часу зберігає свої суттєві характеристики, тобто перебуває у збалансованому стані. Таким чином, на нашу думку, англійські терміни «sustainable development» та «sustainability» слід розуміти як «збалансований розвиток», який орієнтує на усунення кризових явищ, перехід до економічного зростання і екологічної безпеки; передбачає розроблення і здійснення адекватної національної екологічної політики на основі коеволюції. Освіта для збалансованого розвитку базується на фундаментальному припущенні, що людство має радикально змінити сучасний хід економічного, екологічного і соціального розвитку і стати на шлях антропо-екоцентристського підходу для забезпечення збалансованого, гармонійного та якісного життя сучасного та майбутніх поколінь. Вирішенню цих завдань значною мірою сприяє наявність у майбутніх спеціалістів екологічної культури, яка виступає як особистісне новоутворення і допомагає гармонізувати їм відношення з навколишнім природним і соціальним середовищем.

У перспективі уникнення багатозначності термінів «sustainable development» та «sustainability» унеможливить різне їх тлумачення і сприятиме

більш чіткому визначенню подальших напрямів економічного, соціального та екологічного розвитку нашого суспільства.

Література

1. **Валянський С. И.** Третий путь цивилизации, или спасет ли Россию мир? / С. И. Валянський, Д. В. Калюжный. – М. : Алгоритм, 2002. – 280 с.

2. **Данилов-Данильян В. И.**, Экологический вызов и устойчивое развитие: Учебное пособие / И. В. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.

3. **Ермаков Е. Е.** Философия: Учебник для технических вузов / Е. Е. Ермаков. – М. : Высш. школа, изд. центр «Академия», 1999. – 272 с.

4. **Єрмоленко С. Я.** Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. Либідь, 2001. – 224 с.

5. **Коджаспирова Г. М.** Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с.

6. **Непийвода В. П.** Проблема відтворення англomовних термінів «sustainable development» та «sustainability» в українській правничій мові / В. П. Непийвода // Екологічний вісник. – 2008. – №3. – С. 24–26.

7. **Новий** тлумачний словник української мови у трьох томах / Укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко / Т. 3. – К. : В-во «Аконіт», 2003. – 862 с.

8. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1978. – 846 с.

9. **Порядок** денний на ХХІ століття: національний шлях до гармонійного розвитку / В. Шевчук, Ю. Саталкін, Г. Білявський, І. Медведенко та ін. / За ред. В. Шевчука. – К. : «Літсофт», 2002. – 51 с.

10. **Русанівський В. М.** Історія української літературної мови: Підручник. – Київ. : АртЕк, 2001. – 392 с.

11. **Словарь-справочник по экологии** / К. М. Сытник и др.; Отв. ред. К. М. Сытник. – К. : Наукова думка, 1994. – 468 с.
12. **Словарь современного русского литературного языка** / Под ред. М. В. Медведева. – Т. 12. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 1075 с.
13. **Словник іншомовних слів** / За ред. О. С. Мельничука. – К. : В-во УРЕ, 1974. – 775 с.
14. **Урсул А. Д.** Концепция устойчивого развития и проблема безопасности / А. Д. Урсул, А. Л. Романович, 2001. – [Электрон. ресурс]. Режим доступа: filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000706.
15. **Урсул А. Д.** Образование для устойчивого развития: Научные основы: монография / А. Д. Урсул, Ф. Д. Демидов. – М. : Изд-во РАГС, 2004, 152 с.
16. **Environment and development** / Office of Conference Services, Translation Division, Documentation Reference and Terminology Section. – New York: United Nations, 1992].

Stechuk K. V.

Concept «permanent / development» is balanced in modern ecological pedagogical education

The author depicts the historical development and variants of correct and adequate interpretation of English terms «sustainable development» and «sustainability» in Russian and Ukrainian languages. Due to the deep investigation these terms are revealed as «stable and well- balanced development», which is oriented on the eliminating of crisis phenomena, directed at the economical growth and ecological safety of a country. The author underlines the necessity of adequate development and implementation of national ecological policy based on the system of co- evolution. The main accent should be put on the changes in education orientation.

Keywords: sustainable development, sustainability, permanent, balanced, ecologically orientated economic development.

Відомості про автора

Стецюк Кіра Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історії та українознавства Луганського національного аграрного університету. Коло наукових інтересів – ефективні шляхи підвищення

компетентності сучасного спеціаліста; формування екологічної культури майбутніх аграріїв у контексті збалансованого розвитку.